

Dennett'in *Breaking the Spell* kitabından beklediğim derecede kuvvetli bir pozisyon bulamadım. Biz Ateist'in dine küfredenine, bütün kötülükleri ona bağlayanına alışmışız, böyle *belki iyi tarafları da vardır ama insanların bundan ne anladığını, neden ihtiyaç duyduğunu bilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç var* diyenini görünce biraz anlamakta zorlanıyoruz.

Dinin cevap verdiği konularda, başka ne gibi cevaplar verilebileceğini düşünerek başlayalım. *Kainat neden var?* diye bir soru var mesela, buna din olmadan ne gibi bir cevap verebilirsiniz? Bu sorunun anlamsız olduğunu iddia etmek mümkün, insanların bu soruyu gereğinden fazla önemseydiğini, bir anlam arayışının kendisinin anlamsız olduğunu, anlamı kendimiz yaratmamız gerektiğini söyleyebilirsiniz: OK. Ancak bunların hiçbirisi insanların dinden aldığı anlam kadar kuvvetli olmayacaktır. İnsanın ruhu iman etmek için ağlar. Orada der, bir anlam var, bir şeyler beni çağırıyor, ben bir şey için buradayım.

Bu söylendiği gibi insanın zaman içinde edindiği biyolojik bir arıza olabilir. Bildiğimiz kadarıyla filler ve kediler böyle sorularla uğraşmıyor ve bilimin dediği doğruysa, insanlar da milyon yıl önce bu sorularla uğraşmıyordu ancak şu an uğraşıyorlar ve buna ne cevap verebilirsiniz?

Başkasının verdiği cevaba gülmek, bunun eskide kaldığını, komik olduğunu, masal olduğunu iddia etmek kolay. Üzerinde konuşulabilecek ve *anlam* sayılabilecek her şey dile, dil de insana bağlı, bu sebeple insanın komik ve manasız tarafları, eksik tarafları, hayallerindeki acizlik anlam arayışına da aksetmiş veya anlamı sadece bu kadar anlamış olabilir. Mamafih nasıl olur da, *sözden öte* bir anlamın olabileceğini inkar edebilirsiniz?

Bunu inkar edemem. Dinlere ve onların içindeki geleneklere de bu hakikatin tezahürü diye bakarım. Belki anlam hakkında bildiklerimin hepsi doğru değil, bir ihtimal dünya hayatı bu gördüğümüzden ibaret veya anlam hiç de insanlarla alakalı değil ama hayatta kalmak için, hayatın bir yerde anlamlı olduğuna ve dualarımı ve şükürlerimi duyan bir ilaha ihtiyacım var. Bu ihtiyacımı farkettikten sonra, ona en güzel şekilde iman ve kulluk etme arayışım olabilir, bu konuda da herkes aynı noktada değil, ben de on sene önceki noktada değilim ama yapılacak şey, *anlam yok, hepsi yalan* demekten farklı.

Dünya kaynakları ve maddi imkansızlıklar insanların hepsine sınırsız bir mutluluk sunmuyor. Herkesi birden namütenahi şekilde mutlu edecek imkanımız yok. Maddi imkanlar bir yana, insanların sosyal ihtiyaçlarını tamamen karşılamak için bile imkanımız yok. Herkes herkesin istediği insan olamıyor. Herkes herkesi sevemiyor, herkes herkesle iyi geçinemiyor. İnsanların ortak bir *tanrısı* olması, birbirleriyle iyi geçinmek için önemli bir unsur. Bilimciler için de böyle, onlar da kainatı anlama işinin yaşayama değer bir hayat meydana getirdiğini düşünüyor. Başkaları da, atalarından, çevrelerinden duydukları anlam sayesinde ayakta duruyorlar.

Buna *imana iman* diye itiraz edecektir. *Aslında Tanrı'ya inanmıyor ve bunu hayatında gerekli görmüyorsa ama insanların buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorsun* diyecektir. Benim konumum, hayır, ben inanıyorum ancak tüm geleneğe olduğu gibi değil, işaret ettiği tarafa bakarak inanıyorum diyeceğim. Bununla beraber bir Hristiyanla İsa Mesih'in Tanrı'nın oğlu olmadığını konuşmak, onu daha iyi bir in-

san yapar mı diye sorduğumda, her zaman evet diyemiyorum, nasıl ki, bana hayli manasız da gelse Kandil gecesinde tövbe ettiğinde günahlarının affedileceğini düşünerek bir daha kötülük yapmamaya niyet eden kimseye, *ne kandili kundili* demezsem, üzerinde uzlaşmamın mümkün olmadığı konularda da uzun uzun tartışmalar yapmıyorum.

Dennett bir insanın kendi başına hakikati bulacağına veya böyle bir hakikat olduğuna, yani dinin hakikate bilimden daha uzak olduğuna benden fazla iman ediyor gibi duruyor. Hakikati onun gibi anlayanları da anlıyorum, *kişisel tanrıya* iman etmeyenleri de anlıyorum ama benim hakikatim ne bir kişinin zihnine sığabilir, ne bir kişi tarafından tek başına yaşanabilir.